

KAYIT DIŞI EKONOMİNİN KAPSAMI, NEDENLERİ VE ETKİLERİ

Sakıp ŞEKER *

A TANIM VE KAPSAM

ayıt dıŐı ekonomi, kamu otoritelerinin denetimi dıŐında meydana gelen her tűrlű ekonomik iŐlem veya faaliyetler olarak tanımlanabilir. Bir baŐka deyiŐle, resmi kayıtlara girmeyen, kanuni belgelerle belgelendirilmeyen, yetkili kamu organlarınınca normal kurallar içinde kontrol edilemeyen, milli gelir hesaplamalarında dikkate alınamayan ve dođru Őekilde hesaplanamayan ekonomik iŐlem ve faaliyetlerin tűmű kayıt dıŐı ekonomiyi ifade eder.

Hangi tűr faaliyetlerin kayıt içi hangilerinin kayıt dıŐı olduğunu belirlemede bazı gűlűkler bulunmaktadır. BaŐka bir ifade ile, kayıtlı ekonomiden anlaŐılması gereken, sadece vergi kanunlarına gűre tutulan kayıtlar çerçevesindeki ekonomik faaliyetler midir? Yoksa, doğrudan doğruya vergiyle ilđisi olmayan, ancak çeŐitli nedenlerle kamu organları veya kamu gűveni taŐıyan kurumlar tarafından ekonomik iŐlem ve faaliyetlerle ilgili olarak tutulan kayıtlar da "**kayıtlı ekonomi**" içinde değerlendirilecek midir? Kayıt dıŐı ekonomi konusunu irdelerken, hangi tűr kayıtların, kayıtlı (resmi) ekonomi, hangilerinin kayıt dıŐı ekonomi sayılması gerektiğinin ayırımının iyi yapılması gerekmektedir, örneğin, yasal ereve içinde vergiden muaf çiftçinin gelirleri veya istisna haddinin altında kaldığı için hiç vergiye tabi tutulmayan ve herhangi bir Őekilde kaydı bulunmayan gayrimenkul sermaye iratları kayıt dıŐı ekonomi kapsamında mı değerlendirilecektir? Veya gerçek kiŐilerin menkul kıymet alım satımından elde ettikleri vergiden műstesna bu kazançlar kayıtlı ekonomi içinde mi gűrűlecektir? AŐađıda bu sorulara yanıt verilmeye çalıŐılacaktır.

I Vergiden Muaf veya Műstesna Kazanç ve iratlar Kayıt DıŐı Ekonomi iliŐkisi

Yasalarla bazı faaliyetlerden elde edilen gelirler vergiden muaf veya műstesna tutulmuŐtur. Vergiden muaf faaliyetlerde bulunanların satın aldıkları mal ve hizmetler için belge almaları zorunlu olmakla birlikte, bunların defter tutma yűkűmlűlűkleri yoktur. Herhangi bir faaliyetin tam olarak kavranabilmesi için hem gelirinin hem de giderlerinin belgelendirilmesi zorunluluđu vardır. Bu nedenle, vergiden muaf esnafın veya kűk çiftçinin gelirlerini tam olarak bilmek veya ölçmek" műmkűn deđildir. Yasal ereve içinde de olsa kayda geçirilmeyen bu tűr ekonomik faaliyetlerden elde edilen gelirleri, gerçek anlamda kayıtlı saymak műmkűn deđildir.

Vergiden muaf esnafın, kűk çiftçinin veya gűtűrű usulde vergilendirilen műkelleflerin yasalar çerçevesinde yűrűttűkleri bu tűr faaliyetler kayıt dıŐı olsa bile, yasa dıŐı deđildir. Kaldı ki, kűk ifti muafliđından faydalanan ifti űrűnűnű sattıđı anda, gűtűrű usulde vergilendirilenler ise vergi karnesine yazılan tutar űzerinden az da olsa vergi ödemektedirler. Vergisel bir yaklaŐımla, vergiden muaf veya műstesna faaliyet gűsterenlerin, yasaların belirlediđi hadlerin űzerinde yaptıkları iŐlemleri kayıt dıŐı saymak, yasal sınırlar içinde kalan faaliyetlerini ise kayıtlı (resmi) ekonomi içinde deđerlendirmek gerekecektir. Ancak, bu tűr faaliyetleri yűrűtenlerin tespitleri yapılırken yeterli zen ve dikkat gűsterilmediđi ve normal sınırları aŐanların deftere tabi tutulmaları sađlanamadıđı için sonuçta dođru bir deđerlendirme yapmak gűleŐmektedir. Ŭlkemizde vergiden muaf olan kiŐilerin herhangi bir yerde kayıtlı tutulmadıđı için, örneđin, kaç kiŐinin vergiden muaf esnaf olarak veya kűk ifti olarak faaliyet gűsterdiđi, veya kaç kiŐinin istisna haddinin altında kira geliri elde ettiđi belli deđildir.

Öte yandan yasal düzenlemeler çerçevesinde vergiden istisna edilen veya sıfır oranlı vergiye tabi tutulan faaliyet veya işlemler de kural olarak kayıt dışı ekonomi kavramı dışındadır. Örneğin, devlet tahvili ve hazine bonusu faizleri vergiye tabi olduğu halde hükümet bu kağıtlardaki vergi oranını konjoktüre bağlı olarak sıfır olarak belirlemiştir. Vergisi sıfır olan bu faaliyetlerin kaydı vardır ve bu tür gelirler GSMH hesaplarında dikkate alınabilmektedir. Tefeciye ödenen faizin de tevkifatı yoktur, ancak bu faaliyet hem yasa dışı hem de kayıt dışıdır. Yine, istisna hadleri altında kalan konut kira gelirleri beyan edilmediği ve herhangi bir yerde kaydı tutulmadığı için kayıt dışı ekonomi kavramı içinde düşünülmemeli, fakat yasa dışı sayılmamalıdır.

2 Götürü Usulde Vergilendirme Kayıt Dışı Ekonomi ilişkisi

Ülkemizde, vergi dairelerine kayıtlı mükelleflerin yaklaşık üçte biri götürü usulde vergilendirilmektedir. Götürü usulde vergilendirme bilindiği gibi mükellefin yaptığı işin türüne ve büyüklüğüne göre kazancının, idare tarafından önceden takdir edilmesi esasına dayanır. Bu yönü ile bakıldığında, götürü usulde vergilendirme idareye belli bir vergi gelirini garanti etmekte, mükellefe de bazı formalitelerden (beyanname verme, defter tutma, belge düzenleme... gibi) kurtulma imkanı vermektedir. Ayrıca bazı faaliyetlerin gerçek usule göre vergilendirilmesinde teknik ve idari güçlükler de vardır. Verginin kolay ve pratik yöntemlerle toplanması herkesçe arzu edilen bir husustur. Konuya bu açıdan bakıldığında, götürü usulde vergilendirmenin tamamiyle terk edilmesi gereken bir yöntem olmadığı anlaşılmaktadır. Ancak, ülkemiz uygulamasına bakıldığında, götürü usulde vergilendirmeden ne devlet fazla bir geliri garanti altına almış olmakta, ne de teknik ve idari imkansızlık veya zorluklar götürü vergilendirmenin nedeni olmaktadır. Olay bize göre tamamı ile **sosyo-ekonomik** nedenlerle ve **sosyopolitik** tercihlerle ilgilidir. Sosyoekonomik nedenleri anlamak ve açıklamak nispeten kolay bir konudur. Ancak, politik tercihlerin ekonomik gerçeklerle çeliştiği noktada olayın önemi artmaktadır. Ülkemizdeki mükellef sayılan, mükellef türleri itibariyle Tablo I'deki gibidir. Bilindiği gibi götürü usule tabi mükellefler kendi aralarında 5 ayrı sınıfa ayrılarak, kazançları 5 ayrı derece üzerinden tespit edilmektedir. Ayrıca, her derecenin kazanç tutarı, yöreler itibariyle (normal yöre, kalkınmada I. derecede öncelikle yöre, kalkınmada 2. derecede öncelikli yöre) farklı miktarlarda tespit edilmektedir. 3946 Sayılı Kanun ile yapılan bir değişiklik, 1994 yılı başından itibaren Büyükşehir Belediyesi sınırları içinde bulunanların götürü usule göre tespit edilen kazançları ayrıca artırılmıştır. Götürü usule tabi mükelleflerin ödedikleri vergilerin, vergi gelirleri içindeki payı yok deni

TABLO I

YILLAR	Gerçek Usule Tabi	Götürü Usule Tabi	Kurumlar Vergisi
	G.Vjvrükellef Sayısı	Mütettef Sayısı	MfiMfef Say ışı
1991 (1)			

1.960.817

969.988

155.920

1992	1.959.870	970.000	189.850
(2)	2.000.000	1.000.000	j; 195.000
1993			I
(3)			

(1) *Vergi istatistikleri Yıllığı (19821991) s. 68, 70 ve 76 (Gelirler Genel Müdürlüğü)*

(2) *Resmi olmayan bilgiler*

(3) *Tahmin*

lecek kadar azdır. Götürü usule tabi mükelleflerin ödedikleri vergi, 1993 yılında toplanan toplam gelir vergisinin (106,6 trilyon lira/962 milyar lira) binde 9'una tekabül etmektedir. 1994 yılından itibaren götürü usule tabi mükelleflerin kazanç tutarları asgari ücrete endekslenmiş olup, geçmiş yıllara göre bir miktar daha artırılmıştır. 1994 yılı rakamları henüz belli olmadığı için, 1994 yılı için bir kıyaslama yapma imkanı bulunmamaktadır.

19901993 yıllarında götürü usule tabi mükelleflerin ödedikleri gelir vergileri asgari ücretli tarafından ödenen vergilerle karşılaştırıldığında Tablo: 2'deki ilginç sonuçlarla karşılaşılmaktadır.

Büyükşehirler dahil olmak üzere **vergi mükelleflerinin üçtebirinin götürü usule göre vergilendirilmesi, Türk Vergi Sisteminin en büyük sorunlarından biridir.** Katma değer vergisinin sisteme dahil edilmesi ve vergi iadesi uygulaması nedeni ile götürü usulde vergilendirmenin azalacağı düşünülmüşse de bu tahmin ve öngörüler, götürü matrahlarının çok düşük tespit edilmesi nedeni ile gerçekleşmemiştir. Ülkemizde, büyük şehirler dahil olmak üzere şehir içi yük ve yolcu taşımacılığı işleri ile kırsal kesimdeki hemen hemen her seviyedeki ticari faaliyet, götürü usule göre vergilendirilmeye çalışılmaktadır.

Götürü usule tabi mükellefler, kendileri yeterince vergi ödemedikleri gibi asıl vergi ödemesi gereken kesimin de gerçekte ödemesi gereken vergiyi ödemesine engel olmaktadır.

özellikle hizmet sektöründe çalışanlar, kendi gider veya maliyetleri için fatura almamakta, bu da bu sektöre iş yapan çok büyük bir kesimin kayıt dışı ekonomik faaliyet yürütmesine neden olmaktadır. Örneğin, ticari amaçla kullanılan nakil aracı için akaryakıt faturası almayan taksi veya minibüs işletmecisi, akaryakıt bayiiinin hasılatının bir kısmını gizlemesine, oto yedek parçasından fatura almamakla da onun gerçek hasılatının tespit edilmesine engel olmaktadır. Bu durumda olanların yaptıkları harcamalar karşılığında aldıkları faturaları kendi gelirlerinden indirme imkanı olsa, öyle sanıyoruz ki piyasada daha çok fatura düzenlenecektir. Götürü usulde vergilendirilenlere, hiç olmazsa, kazançlarının belli bir oranı kadar gider veya mal alış belgesi ibraz etmeleri mecburiyeti getirilse, bu alanda yaşanan belgesiz ticari faaliyetin bir kısmı belgelendirilmiş olur. Ortalama olarak bir mükellefin 100 milyon lira tutarında belge alması sağlanırsa, 1 milyon mükellefin almak zorunda kalacağı belge tutan 100 trilyon liraya ulaşmaktadır. Verilen her belgenin %5 'inin vergi olarak devlete döneceği düşünülürse belge düzenlemekten dolayı devletin toplayacağı ilave vergi 5 trilyon olacaktır. Katma değer vergisi de dikkate alındığında, ortaya çıkacak vergi daha da büyüyecektir. 1994 yılı rakamlarına göre, ilave olarak 100 trilyon lira tutarında belge alınmasının sağlanması, kayıt dışı ekonominin önlenmesi yolunda önemli bir adımı olabilir.

TABLO II (2) AÇIKLAMALAR		1990	<i>mi</i>	1992 1993
Mükellef Sayısı	909.000	970.000	970.000	1.000.000
Götürü Vergi Tahakkukları	209 Milyar	309 Milyar	642 Milyar	1,280 Milyar
Götürü Vergi Tahsilatı (G.V.)	161 Milyar	213 Milyar	544 Milyar	962 Milyar
Kişi Başına Vergi Tahsilatı	177.138	219.590	560.820	962.000
Kişi Başına Aylık Vergi Tahs.	14.760	18.300	46.735	80.166
Asgari Ücretlerinin Ört. G.V.	75.870	150.705	274.545	349.000
V.	1			^

Örneğin, 1994 yılında Büyükşehir Belediyesi sınırlarında faaliyet gösteren bir taksi işletmecisinin safi kazancı 62.900.000. lira olarak belirlenmiştir. Bu kazancın gider ve maliyetlerden sonra kalan safi tutar olduğu kabul edildiğine göre, belli bir kâr yüzdesi dikkate alınarak, bu miktar kazanç için gerekli olan ortalama maliyet bedeli çıkartılabilir. Taksi işletmeciliğinde kâr oranının %40 olduğu varsayılırsa, mükellefin akaryakıt, yedek parça, bakım ve onanım giderleri için harcaması gereken asgari tutarın ($1,40 * 62.900.000 / 0,40 = 220.150.000 - 62.900.000 = 157.250.000$ lira olması gerekmektedir. Mükellefin bu miktar kadar belgeyi vergi dairesine ibraz etmemesi halinde, toplam hasılatının 220.150.000. lira kabul edilerek, ibraz ettiği belge dikkate alınmak suretiyle, tarhedilen vergisinin düzeltilmesi yoluna gidilebilir. Amaç belge alınması ve verilmesini teşvik etmekse, bu yöntem amacı gerçekleştirebilecek özelliğe sahiptir. Bu yöntem, götürü usule tabi olanlara 4008 Sayılı Kanun ile getirilen defter tutma mecburiyetinden daha pratik ve etkili olabilir. Götürü usule tabi olanlara getirilmek istenen defter tutma mecburiyeti, bu mükelleflerin gelirlerinden çok giderlerinin belgelendirilmesi amacıyla yönelik olmalıdır. (VUK Mükerrer Md: 257)

3 Sahte Fatura Kayıt Dışı Ekonomi ilişkisi

Bir mal hareketi veya hizmet ifası söz konusu olmadığı halde düzenlenen belgeler (naylon) sahte belge olarak nitelendirilmektedir. Ayrıca, belge düzenleme yetkisi bulunmayanlar tarafından düzenlenen, başkası adına bastırılıp kullanılan veya hukuki geçerliliği sağlayıcı unsurları taşımayan belgeler de "sahte" belge olarak nitelendirilmektedir. Muhteviyatı itibari ile yanıltıcı belge ise, şekil şartlarına uygun olarak düzenlenen, ancak içerdiği bilgiler yanlış veya yanıltıcı olan belgelerdir. Belgede yazılması gereken tutar veya miktarın veya vergi oranının gerçekte olması gerekenin üstünde veya altında gösterilmesi, o belgenin içeriğinin yanıltıcı olduğunu gösterir. Bazı hallerde sahte belge ile muhteviyatı itibariyle yanıltıcı belgeyi birbirinden ayırmak mümkün olamamaktadır. Bu nedenle her iki tür belgenin de "sahte" belge olarak adlandırılmasında bir sakınca görmemekteyiz.

Gerçek dışı (sahte) belgelerle belgelendirilen ekonomik faaliyet ve işlemlerde, bazen belge gerçek olmamakla birlikte, gerçek belgenin yerine gerçek dışı belge ikame edilmektedir. Bu durumda, ikame (sahte) belge asıl belgenin yerine geçmektedir. Sahte belge var olan ekonomik faaliyeti ölçmekle birlikte, vergisel açıdan belgesiz mal alım satımından farksız bir sonuç yaratmaktadır. Bazen gider veya maliyetleri şişirmek için kullanılan sahte belgelerde olduğu gibi, ortada hiç bir ekonomik faaliyet yoktur. Bu tür belgeler "ekonomi dışı" düzenlenen belgelerdir. Burada kayıt dışılıktan değil tam tersine kayıt fazlalığından söz edilebilir. Ancak bu fazlalığın amacı kayıtlı ekonomiyi

küçültmeye ve kullanan yönünden daha az vergi ödemeye yöneliktir. Ekonomi dışı düzenlenen ve ikame özelliği taşımayan bu belgeler, devleti vergi ve benzeri gelir kaybına uğratmaktadır, ikame amaçlı kullanılan sahte belgelerde de devlet vergi kaybına uğramakta, ancak kullanıcı bazen ödemesi gereken vergiyi dengelemek için bu yola başvurmaktadır.

Örneğin inşaat sektöründe bu durum çok yaygındır. Özellikle resmi nitelikteki işlerde veya kurumsallaşmış firmalara yapılan işlerde geliri gizlemek mümkün olamamakta, işle ilgili harcamalar da belgelendirilemeyince tek çare "ikame belge" kullanılmasına kalmaktadır, ikame belge özü itibariyle sahte belgedir. 3946 Sayılı Kanun ile gider pusulalarından vergi tevkifatı yapılması esas getirilmiştir. Bu uygulamanın amacı özellikle inşaat sektöründeki taşeron niteliğindeki kişilere veya işçilere yapılan ödemeleri belgelendirmektir. Uygulama hakkında şimdiden bir şey söylemek mümkün değildir. Ancak, bu uygulamayı iyi niyetli mükellefleri sahte belge almaktan kurtaran bir yöntem olarak nitelendirmek mümkündür. Ayrıca, uygulamanın başarı şansı kayıtsız çalışan işçi ve taşeronların vergi dairelerince fiili yoklamalarla tespit edilmesine bağlıdır.

4 Vergi KâçağıKayıt Dışı Ekonomi ilişkisi

Kamu maliyesi yönünden bakıldığında, ekonomik işlem ve faaliyetlerin kayda alınmasının esas amacının adil ve denetlenebilir bir vergi sisteminin kurulması olduğu görülecektir. Gerçekten de vergiden muaf veya müstesna bazı gelirler için belge istenmemesi, hatta götürü usulde vergilendirilenlerde olduğu gibi faaliyet vergiye tabi olduğu halde kayıt aran

maması bu düşünceyi doğrulamaktadır. Yani devlet vergi almak istediği faaliyet veya işlemlerin belgelendirilmesini istemekte, vergi almayacağı faaliyet veya işlemlerin kaydının tutulmasını fazla önemsememektedir. TTK'da tacirlerin defter tutma ve belge kullanmalarına ilişkin hükümleri bu konuda ciddi bir denetim mekanizması olmadığı için işlememekte, defter tutma ve belge kullanma zorunluluğu vergi kanunları çerçevesinde denetlenmektedir.

Ancak hiç vergi olmasa dahi, devletin kamu düzeni bakımından bireylerin ekonomik güç ve faaliyetlerini denetleyebilmesi, onları kontrol altında tutabilmesi için her türlü ekonomik faaliyetin kayda bağlanmasını sağlaması gerekir. Ayrıca kayıt ve belge sistemi ticari hayatın vazgeçilmez ilkesidir, özel hukuk işlemlerinin sağlıklı yürütülebilmesi kayıt ve belge düzeninin iyi işletilmesine bağlıdır. Doğru gerçekçi denetime elverişli bir kayıt sistemi çağdaş olmanında bir ölçüsüdür.

Kısacası, kayıt dışı ekonomi konusunu sadece vergisel açıdan ele almak yanlıştır. Bir faaliyet kayıtlı ekonominin içinde yer aldığı halde çeşitli nedenlerle (sosyoekonomik ve sosyopolitik politikalar, ekonomi ile ilgili konjktürel değişimler, vergilendirmeden doğan idari ve teknik güçlükler... v.b.) verginin konusu dışında tutulmuş olabilir. Görüleceği üzere bazı faaliyetler veya işlemler vergiye tabi tutulduğu halde kayıt dışı ekonominin içinde ele alınabilmekte, bazı faaliyet veya işlemler kayıt içinde olmakla birlikte verginin dışında kalabilmektedir. Bu durum karşısında, devlet, ekonomik faaliyetleri sadece vergi almak amacı ile kayda alınmasını istememekte, başka amaçlarla da ekonominin kayıt altına alınmasına ihtiyaç duymaktadır.

Vergi olsun veya olmasın, milli bir ekonomideki bütün işlem ve faaliyetlerin ölçülebilmesi ve kamu otoritelerince kontrol edilebilmesi **kayıt sisteminin kurulmasına bağlıdır**. Sağlıklı bir kayıt sisteminin varlığı kamu düzeni bakımından hayati önem taşımaktadır. Ayrıca bütün ekonomik işlem ve faaliyetlerin kayıt altına alınması yolsuzluk ve rüşvet gibi olayları önlemeye ve bu tür olayları ortaya çıkarmaya yardımcı olacaktır.

B KAYIT DIŞI EKONİMİNİN SINIFLANDIRILMASI

Ülkemizde yaşanan kayıt dışı ekonomik faaliyetleri Tablo: 3'de görüldüğü gibi sınıflandırmak mümkündür. Çalışmamızda kayıt dışı olarak tanımladığımız faaliyetler Tablo: 3'de gösterilen çerçeve içinde değerlendirilecektir. Konuyu çok fazla dağıtmamak amacı ile kayıt dışı işlemler belli bir sınırlamaya ve sınıflandırmaya tabi tutulmuştur.

Kayıt dışı ekonomiyi iki ana grupta incelemek mümkündür.

- 1- Ticari bir organizasyon çerçevesinde yapılan kayıt dışı ekonomik faaliyetler.
- 2- Bir organizasyon çerçevesinde yapılmayan ancak, özünde kayıt dışı ekonomik faaliyet olup, kayda girmeyen ev veya aile ekonomisi içinde yürütülen selfservis şeklindeki ekonomik faaliyetler.

Üzerinde durulması gereken ve kamu otoritelerini düşündüren; asıl olarak ticari, zirai veya mesleki bir organizasyon çerçevesinde yürütülen kayıt dışı ekonomik faaliyetlerdir. Bu faaliyetlerle birlikte kayda geçirilmeyen diğer gelir unsurlarının da (**ücretler, menkul ve gayrimenkul sermaye iratları ile sair kazanç ve iratlar**) kayıt altına alınması ve bunların da kayıt dışı ekonomik faaliyetler içinde değerlendirilmeleri gerektiği açıktır.

I Ticari Organizasyon Şeklinde Yürütülen Kayıt Dışı Ekonomik Faaliyetler

a Mali Nedenlerle Yapılan Kayıt Dışı Ekonomik Faaliyetler

Kamuoyunda ve basın yayın organlarında son zamanlarda sıkça söz edilen "**kayıt dışı ekonomi**" deyiminden, belli bir organizasyon çerçevesinde yürütülen ve vergilendirilemeyen kayıt dışı ekonomik faaliyetler kastedilmektedir.

1970'li yıllardan itibaren pek çok iktisatçının dikkatini çeken kayıt dışı ekonomi konusu değişik adlarla adlandırılmıştır. Türkiye'de aynı anlamlara gelmek üzere "**gizli ekonomi**", "**yeraltı ekonomisi**" deyimleri de kullanılmaktadır. Ayrıca, birinci ekonomii ikinci ekonomi; resmi ekonomigayri resmi ekonomi; vergili ekonomivergisiz ekonomi; kravatlı ekonomikravatsız ekonomi; faturalı ekonomifaturasız ekonomi gibi deyimler de kullanılmaktadır, in

TABLO: 3
KAYIT DIŞI EKONOMİ
TİCARİ ORGANİZASYON ÇERÇEVESİNDE YAPILAN
EKONOMİK FAALİYETLER

TİCARİ ORGANİZASYON ÇERÇEVESİNDE YAPILMAYAN
EKONOMİK FAALİYETLER

MALİ NEDENLERLE YAPILAN KAYIT DIŞI EKONOMİK FAALİYETLER	DiĞER NEDENLERLE YAPILAN KAYIT DIŞI EKONOMİK FAALİYETLER	PARASAL GELİR GE TİREN KAYIT DIŞI EKONOMİK FAALİYETLER	PARASAL GELİR GE TIRMEYEN EKONOMİK FAALİYETLER
Normal şekilde ticari, zirai, mesleki veya sair şekilde faaliyet gösterip vergi mükellefi olan kişilerce veya herhangi bir mükellefiyet kaydı olmaksızın madan yürütülen ve vergiye tabi olması gereken her türlü gelir getirici faaliyet ve işlemlerdir.	(Yeraltı Ekonomisi) Yasa dışı her türlü ekonomik faaliyetler ile konusunu suç olan ve ekonomik yönü olmayan faaliyetler Bunlardan bir kısmı, normal şekildeki faaliyetlerini yasa dışı faaliyetlerinde paravan olarak kullanmaktadırlar.	Mükellefiyet kaydı yok	Mükellefiyet kaydı yok
1 Fatura ve benzeri belge kullanılmaksızın yapılan mal veya hizmet alım satımı 2 Sahte veya muhteviyatı itibariyle yanıltıcı belgelerle yapılan mal veya hizmet alım satımı 3 Bordro dışı ücret ödemeleri veya sigortasız işçi çalıştırma 4 Satış bedelinin satış belgesinde veya beyannameye yansımada düşük	A Ekonomik Olanlar Kural olarak herhangi bir belgeye bağlanmayan kamu düzenini korumak için ekonomik, sağlık veya insani nedenlerle yasaklanan veya yapılması özel izne bağlanan ekonomik faaliyetler 1 Kaçakçılık 2 Uyuşturucu ticareti 3 Tefecilik 4 Seks ve eğlence ticareti 5 izinsiz kumar oynatma 6 Çek senet ve	Aile bütçesine direkt katkı sağlayan faaliyetler 1 Çocuk bakıcılığı 2 özel ders verme 3 Ev temizliği yapma 4 Şehiriçi nakliye işleri 5 Part time çalışma karşılığı elde edilen gelirler 6 Dikiş dikme, iğne yapma 7 El örgü işleri 8 Kendine ait bahçe veya tarlada yetiştirilen ürünün bir kısmının	Aile bütçesine indirekt katkı sağlayan faaliyetler 1 Kendine ait bahçe veya tarlada aile ihtiyacı için sebze meyve v.b. tarım ürünleri yetiştirme 2 Küçük çaplı hayvancılık, ormancılık, avcılık 3 Evde yemek yapma, temizlik yapma, tamir ve bakım yapma.... gibi kendi ihtiyaçlarının giderilmesi

gös terilmesi	ihale maf yalığı	satışından elde edilen gelirler (her hangi bir vergi tevkif atı yapılmayanlar)	4 Aileler arasında kar şılıklı yardımlaşma
5 özel veya kat karşılığı inşaat işleri 6 Menkul veya gay rimenkul sermaye irat larının hiç beyan edil memesi veya düşük beyan edilmesi 7 Vergiden muaf ol maması gerekenin mu afmış gibi çalışması veya götürülük şartların ta şımayanların götürü usule göre vergilendirilmesi 8 Herhangi bir şekilde kaydı tutulmayan ve mik tarı bilinmeyen vergiden muaf veya müstesna ka zanç ve iratlar	B Ekonomik Ol mayanlar (Verginin Konusuna Gir meyen Faaliyetler.) 1 Hırsızlık, soygun 2 Dolandırıcılık, sah tekarlık 3 Rüşvet 4 Yolsuzluk 5 Kalpazanlık 6 Haraç mafyalığı		

gilizce'de ise, formelinformel; regularirregular; legalillegal, officialinofficial ekonomi gibi deyimlerin kullanıldığı görülmektedir.

Esasen günümüzde her ekonomik işlemin kaydı, bu tür faaliyetleri yürütenlerce büyük ölçüde tutulmaktadır. Ayrıca bu tür faaliyetler "gizli"de yapılmamaktadır. Her gün herkes bu ekonominin içinde yaşamakta ve bunu bilmektedir. Bu tür faaliyetler için çek, senet düzenlenmekte, ihtilaflar dava konusu edilmekte, devletin mahkemelerinde bu ihtilaflar çözümlenmekte, bankalardan ödemeler yapılmakta, hatta kamu kurum ve kuruluşları bile bu faaliyetleri yürütenlere paralar ödemektedirler. Bu büyük sektörde işlemler "ikinci defterlerde" veya "el defterlerinde" hatta bilgisayar kayıtlarında izlenmektedir. Bana göre, bu yönüyle "kayıt dışı" terimi olayı tam olarak ifade etmemektedir. Çünkü kayıt dışı gibi görünen bu olayların hiç olmazsa bir kısmı vergi incelemeleri ile ortaya çıkarılabilir. Bu nedenle, "denetim dışı ekonomi" deyimini olayı daha doğru ifade etmektedir. Ancak, kayıt dışı terimi "resmi" olmayan kayıt dışılığı ifade ettiği ve yerleşmiş bir terim olduğu için biz de "kayıt dışı ekonomi" deyimini kullanacağız.

Ülkemizde en büyük kayıt dışı ekonomik faaliyeti, yürüttüğü ekonomik faaliyeti gerçek şekilde kayıtlarına yansıtmayan, ancak görünürde vergi mükellefi olan insanlar veya kurumlar yürütmektedirler. Diğer bir ifade ile, kayıt dışı ekonomik faaliyetler bazı kişilerin iddia ettiği gibi hiç vergi mükellefi olmayanlar veya vergi dairesinin önünden geçmeyenler tarafından yürütülmemektedir. Bu şekildeki faaliyetlerin tutan diğerlerinin yanında çok daha düşük seviyededir.

Toplumun hemen hemen her kesimi kendisi dışındaki kesimlerin vergi ödemediği iddiasındadır. Bu konuda sağlıklı ve güvenilir istatistiki bilgiler olmadığı veya tutulmadığı için kamuoyunun bir noktada uzlaşması da mümkün olmamaktadır. Devlet ise ihtiyacı olan vergiyi en kolay kimden alabilirse ondan almaktadır. Kim ne derse desin, "kümesteki kazlar" olarak nitelendirilen mükellefler de faaliyetlerinin büyük bir kısmını resmi kayıtlarında göstermemektedirler. Vergiye tabi faaliyeti olduğu halde mükellefiyet kaydının olmamasının nedeni büyük ölçüde vergi idaresinin yetersizliğinden ve denetimlerdeki eksikliklerden kaynaklanmaktadır. Çünkü elde edilen her türlü gelir ve irat bazı istisna ve muafiyetler hariç vergiye tabidir.

Kayıt dışı ekonominin varlığından hemen hemen herkes sorumludur ve hatta ondan kişisel olarak yararlanmaktadır. Alışverişlerde belge almayan veya fiş pazarlığı yapan tüketici, kira gelirini beyan etmeyen veya düşük beyan eden memur veya emekli, sattığı veya imal ettiği malın bir kısmına fatura kesmeyen tüccar veya sanayici, kooperatif hissesini yüksek bedel karşılığında devretme imkanı olan bürokrat, yılda üç beş adet araba alıp satan veya bordrosunda gösterilen ücretin üzerinde ücret alan işçi, sattığı tarım ürünü için stopaj yapılmasını istemeyen ve her türlü pazarlığı net tutar üzerinden yapan köylü, hiç bir sosyal güvencesi olmayan ve iş bulduğu gün gününbirlik çalışan işçi ya da gümrük kaçakçılığı yapan sözde tüccar...vb. kayıt dışı ekonominin sorumlusudurlar.

b Diğer Nedenlerle Yapılan Kayıt Dışı Ekonomik Faaliyetler (Yeraltı Ekonomisi)

Kayıt dışı ekonominin diğer bir cephesi de, "yeraltı ekonomisi" olarak adlandırılan kayıt dışı ekonomik faaliyetlerdir. Nitelik olarak herkesin gözünün önünde yapılan, genellikle vergi kanunları dışında yapılması suç sayılmayan kayıt dışı ekonomik faaliyetlerin dışında, bir de ilgili faaliyetin yapılması ya tamamen yasaklanmıştır veya belli bir izin alınmasını gerektirmektedir. Çeşitli nedenlerle yasaklanan ekonomik faaliyetleri ayn bir kategoride değerlendirmek gerekmektedir. Çünkü bu faaliyetler nitelik olarak diğer legal faaliyetlerden farklıdır. Diğer kayıt dışı ekonomik faaliyetlerin yapıldığının tespiti halinde, ilgililer sadece vergi cezaları ile cezalandırıldıkları halde, "yeraltı" olarak adlandırdığımız ekonomik faaliyetleri yapanlar vergi cezalarından ayn olarak

ilgili kanunlardaki hapis ve para cezaları ile de cezalandılmaktadırlar. Bu faaliyetlerin bir kısmı ekonomik, bir kısmı ekonomik değildir. Ekonomik olmayan yeraltı faaliyetlerinden elde edilen gelirler gerçek anlamda "gelir" değildir. Hırsızlık, soygun, dolandırıcılık, sahtekarlık, rüşvet, yolsuzluk, kalpazanlık, haraç mafyalığı gibi faaliyetler ekonomik faaliyetler olmadıkları için kayıt dışı ekonominin konusuna girmezler. Ancak, kayıt dışı ekonomi büyüdük

çe bu tür faaliyetler de büyümektedir.

Bunlardan rüşvet ve yolsuzluk gibi faaliyetlerden elde edilen gelirler, TCK'nun 225. maddesine ve 3628 Sayılı Mal Bildirimi, Rüşvet ve Yolsuzlukla Mücadele Kanunu'na göre, gelirin tamamına el konulduğu için bu tür gelirler tespit edilse dahi vergilendirilemez. Konusu ekonomik olmayan faaliyetlerden elde edilen gelirler gerçek anlamda gelir olmadığından, bunların vergilendirilmesi de olağan değildir. Bu tür faaliyetler, servetin yasal olmayan yollarla el değiştirmesidir. Bu faaliyetlerin bir kısmı, gerçek ekonomik faaliyetler kayıt altına alınınca, kendiliğinden ortadan kalkacak veya azalacak niteliktedir.

Kamu düzenini korumak için yasaklanan birtakım ekonomik faaliyetler vardır ki, bunların kural olarak kayıt altına alınmaları beklenemez. Gümrük kaçakçılığı, uyuşturucu ticareti, seks ve eğlence ticareti, tefecilik, gibi faaliyetler özünde ekonomik faaliyetlerdir. Bunlara karşı yürütülecek mücadelenin yöntemleri daha farklıdır. Bunlardan bir kısmı **uygulanan ekonomik sistemle** ilgilidir, örneğin gümrük kaçakçılığı büyük ölçüde dış ticareti rejimi ile ilgilidir. Tefecilik, bankacılık ve kredi kurumlarının yeterince gelişmemesinin sonucudur. Çek, senet mafyalığı gibi son yıllarda artan yasa dışı faaliyetler devletin adalet hizmetlerindeki yetersizliği ile açıklanabilir. Gerek ekonomi dışı gerekse yasa dışı faaliyetler arttıkça mafya türü faaliyetler de artacaktır.

2 Ticari Organizasyon Çerçevesinde Yapılmayan Kayıt Dışı Ekonomik Faaliyetler (Selfservis Ekonomik Faaliyetler)

Selfservisdo it yourself (kendi işini kendin yap) şeklindeki ekonomik faaliyetleri iki kısımda incelemek gerekir. Bunlardan birincisi; evlerde çocuk bakıcılığı, özel ders verme, ev temizliği, iğnecilik, dikiş dikme, nakış yapma, el örgüsü işleri... gibi karşılığında özellikle ev hanımlarının aile bütçesine katkı sağladığı ekonomik faaliyetlerdir. Bu tür faaliyetlerde ticari bir organizasyon yoktur. Bu alanda, daha çok tanıdık, eşdost ve komşuluk ilişkileri ile iş bulunur veya pazarlama yapılır.

Aynı şekilde aile ekonomisi çerçevesindeki zirai faaliyetler sonucunda kendi ihtiyacı için sebze ve meyve yetiştirme, küçük çapta hayvancılık, ormancılık, avcılık gibi faaliyetlerde kayıt dışı ekonominin konusu dışında görülmelidir.

Kendisine ait bağ, bahçe ve tarlada yetiştirilen tarımsal ürünlerin ihtiyaç fazlasının satılmasından elde edilen gelirler ile küçük çaplı hayvancılık, ormancılık, arıcılık, avcılık... gibi tarıma dayalı, esas faaliyetin dışındaki hobi niteliğindeki faaliyetler de selfservis ekonomi kapsamı içinde ele alınmalıdır.

Selfservis şeklindeki ekonomik faaliyetlerin diğer bir türü de karşılığında parasal bir gelir elde edilmeyen faaliyetlerdir. Evde yemek pişirmek, ütü yapmak, kendi giyeceğini dikmek gibi işlerin ekonomik faaliyetler olup olmadıkları tartışılmaktadır. Söz konusu faaliyetlerin sonucunda ekonomik bir değer yaratıldığı kuşkusuzdur. Ancak pazar için üretilmeyen, satışa konu edilmeyen faaliyetlerin kayıt dışı ekonomi kavramı dışında düşünülmesi gerekir.

Selfservis şeklindeki faaliyetlerden parasal gelir getirenler, milli geliri artırıcı, kişisel ve toplumsal refahı artırıcı, işsizliği önleyici ve boş zamanları değerlendirici olduklarından genel ekonomi için olumlu faaliyetlerdir. Bu tür faaliyetler GSMH'yı artırmakta ve kişilerin gelir düzeyini yükseltmektedir.

Gelişmiş ülkelerde bile bu tür selfservis türü aile işletmecilikleri teşvik edilmekte ve vergi dışında tutulmaktadır.

C KAYIT DIŞI EKONOMİNİN NEDENLERİ

1 Bireyler Neden Kayıt Dışı Eko nomiye Yönelirler?

Kişilerin ekonomik faaliyetlerini yasal düzenlemeler içinde yapmamasının veya kayıt dışı işlem yapmasının pek çok nedeni vardır. Bunlardan bazıları aşağıda sıralanmıştır.

a) insana değer veren bir vergi sisteminin kurulamamış olması, (Türk vergi sistemi özünde çağdaş özellikler taşıyan bir yapıya sahiptir. Ancak zaman içinde bazı müesseseler yok edilmiş, bazıları da etkisiz hale getirilmiştir.

Bu nedenle sistemin revize edilmesi ve iyileştirilmesi mümkündür. Yeni bir sistem arayışına yönelmekten çok, sistemin çağdaş ölçülere ve kurallara uymayan unsurlarının ayıklanması gerekmektedir.)

b) Vergi kaçırma isteği, (Kayıt dışı ekonomiyi bireylerin vergiye karşı bir reaksiyonu olarak nitelemek mümkündür. Vergi, kişilerin harcama ve tasarruflarını kısıtladığı için verilmesi hoş olmayan bir şeydir. Bu bakımdan vergide daima zorlama vardır. Her birey şöyle veya böyle vergi kaçırma eğilimi içindedir. Bu olumsuz eğilimi kırmanın en etkili yöntemlerinden biri denetim, diğeri de eğitimidir.)

c) İşletmelerin dönem kârlarının tespitinde enflasyon olgusunun yeterince dikkate alınmaması, (Ancak bu konuda son yıllarda oldukça önemli adımlar atılmıştır. Yüksek enflasyonun devam etmesi halinde gerçek anlamda enflasyon muhasebesi uygulamasına geçilmelidir.)

d) Ortaklıklarda, yönetici durumda olanların (Ticaret şirketleri ve kooperatifler dahil) **diğer ortaklardan, alacaklı firmalardan veya çalışanlardan mal kaçırma isteği,** (Hileli iflaslar ve konkardato taleplerinde olduğu gibi)

e) Ortaklıklardaki yöneticilerin yolsuzluk yapmalarından kaynaklanan kayıt dışı ekonomik faaliyetler,

f) Mali mevzuattan kaynaklanan güçlükler ve formalite fazlalığı,

h) Denetimlerdeki yetersizlikler veya etkin olmayan denetim yöntemleri,

2 Kayıt Dışı Ekonominin Resmi Kaynakları veya Nedenleri

Türk Vergi Sistemi her ne kadar serbest beyan esasına tabi bir vergi sistemi olarak nitelendirilmekteyse de, özellikle gelir vergisi uygulamasında bu özelliğini tamamen yitirdiği, devletin vatandaşına güven duymadığı ve vatandaşın rızkindan vergi alma eğiliminde olduğu görülmektedir. Devlet, mükellefe yaşama hakkım, yani biyolojik varlığını sürdürme hakkını tanımamakta, ondan kazandığı her kuruşun yarısını kendisine vermesini istemektedir. Hatta, hayat standardı uygulaması ile, kazanç elde edilip edilmediğine bakılmaksızın vergi alınması yoluna gidilmektedir. Asgari bir yaşam standardım sağlayacak bir geliri verginin dışında tutmayı akıl edemeyen bir sistemde, herkesin kayıt dışına yönelmesinde anormal bir taraf yoktur. Serbest beyan esası sisteminden uzaklaştıkça, devletle mükellefler arasındaki ilişkilerde bozulmaktadır.

Hemen belirtelim ki, ister kapitalist ister sosyalist ekonomilerde olsun kayıt dışı ekonomi olgusu bütün ekonomilerde vardır. Kayıt dışı ekonomi sadece serbest piyasa ekonomilerinin bir hastalığı veya zaafı değildir. Serbest piyasa ekonomisi demek her şeyin serbestçe yapıldığı kamu denetiminin olmadığı bir ekonomi olarak algılanamaz. Serbest piyasa ekonomisinin de kendine özgü kuralları vardır. Bu kurallardan **en önemlisi de devlete vergi vermektir.** Mali gücü olmayan bir devletin ayakta kalması mümkün olmaz. Bu nedenle öncelikle özel girişim sahipleri ve bunları temsil eden örgütlerin bu bilinci taşıması gerekir. Hayat buldukları sistemin kurallarına öncelikle onların uyması beklenir. Sovyetler Birliği ekonomisinin ve Sosyalist Rejimin çökmesinde kayıt dışı ekonominin (paralel ekonomi) çok büyük etkisi olduğu bilinmektedir. Her ülkede olduğu gibi Türkiye'de de kayıt dışı ekonomi vardır ve boyutları büyüktür. Ülkemizde kayıt dışı ekonomiyi teşvik eden ve onun büyümesine neden olan çok fazla yasal ve idari düzenleme vardır. Bir başka deyişle, kayıt dışı ekonominin esas kaynağı mevcut hukuki düzenlemelerdir. Vergi kanunlarından başlamak üzere bu yasal düzenlemelerin neler olduğuna kısaca değinelim.

a) Esnaf muaflığı (GVK: Md. 9)

b) Küçük çiftçi muaflığı (GVK: Md. 10)

c) Küçük çiftçi muaflığı çerçevesinde belirlenen işletme büyüklüğü ve satış tutarı ölçülerinin yüksek tutulması, (GVK: Md. 1213)

d) **Göçmen ve mülteci muafılığı** (GVK: Md.17)
e) **Serbest meslek kazançları istisnası**,(GVK: Md. 18)
f) **Gayrimenkul sermaye iratlarına ilişkin istisna**, (GVK: Md. 21)
g) **Kazancın tespitinde safilik ve gerçeklik ilkelerinin tam olarak uygulanmaması**, (Örneğin, serbest kazanç sahipleri binek otomobillerinin giderlerini ve amortismanlarını kazançlarının tespitinde dikkate alamamaktadırlar. Böyle bir yasal düzenleme ile işine özel binek arabası ile gelen serbest meslek erbabından bütün gelirleri için belge düzenlemesini beklemek mümkün müdür? Öte yandan, GVK'nın 41/2. maddesi uyarınca ticari işletme sahiplerinin eşlerine ödedikleri ücreti indirim konusu yapamaması da gelirin gerçekliği ve safiliği ilkelerine ters düşmektedir. Eğer eş fiilen işletmede çalışıyorsa, mal ayrılığı prensibinin uygulandığı bir ailede eşe ait ücretin gider olarak dikkate alınmaması bir çelişkidir. Vergi kanunlarındaki vergilendirmenin genel prensiplerine uymayan bütün hükümleri temizlemeden mükelleflerden doğru beyan ve kayıt beklemek gerçekçi bir yaklaşım tarzı değildir.)

h) Ücretliler dışında kalan mükelleflere, "asgari geçim indirimi" hakkı tanınmaması, daha doğrusu vergi sisteminden asgari geçim indirimi kavramının çıkartılmış olması, (Asgari geçim indirimi olarak nitelendirilebilecek olan ve sadece ücretlilere tanınan özel indirim tutarının da yetersiz olduğu açıktır. 1994 yılı Nisan ayından itibaren yürürlüğe giren yeni vergi iadesi (özel gider indirimi) sisteminin bütün mükelleflere yaygınlaştırılması gerekir.)

i) **Ücretler, tazminatlar, teşvik ve ikramiyelerdeki çeşitli istisna ve muafiyetler.** (GVK: Md. 2329)

i) **Götürü usulde vergilendirmenin sınırlarının geniş tutulması.** (GVK: Md.46^8)

j) Bilanço esasına göre defter tutma hadlerinin yüksek tutulması. Defter tutan vergi mükelleflerinin bugün ancak %910'u bilanço esasına göre defter tutmaktadır. Ve bu oran Türk ekonomisi yıllar itibariyle büyüdüğü halde hiç değişmemektedir.

k) Kurumlar Vergisi Kanunu* ndaki muafiyet ve istisnalar. (KVK: Md. 78)

l) Vergiye tabi tüm gelirlerin tek beyannamede toplanmasını engelleyen yasal düzenlemeler. (GVK: Md. 8687) Bu konuda 3946 Sayılı Kanun ile yapılan düzenlemeler bir aşama sayılmakla birlikte, toplanmayacak bazı gelirlere ilişkin hadlerin yüksek tutulması ve yine bazı gelirlerin (menkul sermaye iratları gibi) toplamaya dahil edilmeyecek olması, kayıt altına alınan ekonomik faaliyetlerin bir kısmının vergi beyannamelerine yansımalarını engellemektedir. Mevcut düzenlemeler, gerçek anlamda üniter yapının kurulmasını sağlamaktan uzaktır.

m) Yeterince caydırıcı olmayan vergiye ilişkin adli cezalar, (4008 Sayılı Kanun'la mali cezalar önemli ölçüde artırıldığı halde, adü(hapis) cezalarında beklenen artışlar yapılmamıştır.)

n) Vergi idaresinden ve vergi denetiminden kaynaklanan sorunlar, (Vergi idaresinin ve vergi denetiminin yeni bir anlayış çerçevesinde düzenlenmesi gereklidir.)

o) Ücretler üzerinden alınan yüksek oranlı vergi, sigorta v.b. mali yükümlülükler, örneğin, ülkemizde genel vergi yükü oranı %2324 civarında olmasına rağmen bu yük ücretlilerde (dolaylı vergiler dahil) %50'yi aşmaktadır.

Genelde vergi oranları yüksektir. Gelir vergisi tarifesindeki vergi oranının %25'ten başlayarak %55'e kadar çıkması vergiyi verilebilir olmaktan çıkarmaktadır. Bilindiği gibi vergi oranlarının aşım şeklinde yükseltilmesi vergi gelirlerini artırmaz, azaltır. Kurumların tek ve yüksek oranlı vergiye tabi olması da vergiyi ödenebilir olmaktan çıkarmaktadır. Ülkemizde kurumların genelde aile şirketi şeklinde olduğu düşünülürse kurumlar vergisi oranının da

yüksek olduğu görülecektir. Kurumlar vergisi oranının %25'e indirilmesi doğru bir karar olmakla birlikte, halka açık olmayan şirketlerden yapılan %20 oranındaki ilave kesinti ile (fon payı dahil) kurumlar vergisi yükü %42,8'e çıkmaktadır. Bilindiği üzere bu yük daha önce %49,22 idi.

Her türlü teknolojik gelişmeye rağmen üretimin esas kaynağı ve temel unsuru insandır. Bu bakımdan ücretliye ödenen paraların gerçek tutarları üzerinden kayıtlarda gösterilmesinin sağlanması pek çok kayıt dışı işlemi ortadan kaldıracaktır. Çünkü işgücünden giderek üretilen mal ve hizmetin değerini ölçmek kolaylaşacaktır.

p) Bütün bu nedenlerden başka, diğer çok önemli bir neden de belki de birinci neden, ülkede yaşanan ekonomik krizdir. Ekonomik dengelerin bozulması ve kronikleşen enflasyon, toplumda suç oranlarını artırmaktadır. Bu bağlamda, nedeni ekonomik olan kayıt dışı ekonomiye ilişkin suç ve fiillerde de artış olmaktadır.

Kayıt dışı ekonominin büyümesine yol açtığını söylediğimiz yasal ve idari düzenlemeler; teknik, ekonomik, sosyal, politik ve idari nedenlerden kaynaklanmaktadır. Bu nedenlerin bir kısmı ülkemizin **sosyo ekonomik** yapısı ile doğrudan ilgilidir. Ne kadar eleştirsek de bir kısım vergi kolaylıklarından vazgeçmek mümkün değildir, örneğin, vergi istisna ve muafiyetlerinin tamamen kaldırılması halinde, vergi idaresi, ortaya çıkacak mükellef sayısı karşısında teknik ve idari nedenlerle yetersiz kalabilir. Ayrıca, bütün faaliyetlerin vergilendirilmesi halinde vergi toplamının maliyeti artabilir.

3 Kayıt Dışı Ekonominin Diğer Nedenleri

Kayıt dışı ekonominin nedenleri oldukça geniş bir konudur. Çünkü ekonomik faaliyetleri düzenleyen pek çok yasa, kararname, yönetmelik bulunmakta olup, bunları uygulayan birimler arasında bir bütünlük ve koordinasyon da yoktur. Ayrıca bu konular birbirine bağlı ve karşılıklı etkileşim içinde oldukları için düzeltilmeleri zamana ve şartlara bağlıdır. Kayıt dışı ekonominin diğer nedenleri arasında şunlar sayılabilir.

a Kurumlaşamayan küçük ve orta ölçekli firma sayısının toplam mükellef sayısı içindeki oranının fazla olması ve bu kesimin ülke siyasetinde etkin oluşu. Bu kesim devlet yönetiminde fazla etkili olmasa bile, siyasi iktidarlar üzerinde önemli bir baskı grubu oluşturabilmektedir.

b Sosyal güvenlik sisteminin yeterince gelişmemiş olması, (BağKur, SSK ve emekli sandıklarının içinde buldukları sorunlar doğrudan doğruya vergi sistemini de olumsuz yönde etkilemektedir.)

c Halkın yeterli vergi bilincine ve kültürüne sahip olmaması, (Örneğin, Türkiye'de pek çok kişi gelirini brüt değil net söyler. Bu tarz bir ifadenin altında toplumsal vergi bilinci ve kültürünün azlığı yatar.)

d Çok sık aralıklarla çıkarılan vergi af yasaları.

e Bölgeler arasındaki farklı gelişmişlik düzeyi de kayıt dışı ekonomik işlemleri artırmaktadır. Sisteme entegre olmamış az gelişmiş bölge insanların vergiye ve mevcut yasal 'sisteme bakış açılan daha farklı olabilmektedir. Ancak Türk ekonomisinin merkezi olarak kabul edilen tstanbuldaki kayıt dışı ekonominin boyutları karşısında, pek çok etkenin kayıt dışı ekonomiyi beslediği anlaşılmaktadır.

f Üçüncü sektör olarak ilan edilen "vakıf sektörü de yasal koruma altında, kayıt dışı olmasa bile kendine vergi dışı bir alan yaratmaktadır. Ayrıca dernek ve vakıflara ait iktisadi işletmeler, vergiden muaf kooperatifçilik, ordu pazarları, kamu kurum ve kuruluşlarına ait kantin işletmeciliği gibi faaliyetler bir yandan kayıt dışı ekonominin boyutlarını büyütmede bir yandan da vergi kaybına neden olmaktadır. Aynı şekilde belediyeler tarafından sosyal amaçlı olarak işletilen iktisadi işletmeler de, dernek ve vakıflara ait iktisadi işletmeler ile kooperatiflerde olduğu gibi, rekabet eşitsizliği yarattıkları için kayıt dışı ekonominin büyümesinde ve vergi gelirlerinin düşmesinde etkili olmaktadır.

g Türk Ticaret Kanunu'nda şirketlerin kuruluş, tasfiye, fesih işlemleri ve

şirketlerin iç denetimi gibi konularda yapılması gereken düzenlemeler,
h Vergi yargısı ve adli yargıdaki aksaklık ve tıkanıklıklar,
ı Dış ticaret rejimi, teşvik mevzuatı, borsacılık kurumu ve diğer ilgili mevzuatlardaki boşluklar veya yetersizlikler,
j Kayıt dışı ekonomiyi artıran etkenlerden birisi de, toplanan vergilerin tutumluluk ve verimlilik ilkeleri doğrultusunda harcanmadığına, kamuoyunun inandırılmamasıdır.

Toplanan vergilerin hi^rnei olarak geri dönmemesi veya kaynakların başka alanlara yönltilmesi vergi verenleri vergi vermemeye itmektir.

D KAYIT DIŞI EKONOMİNİN ETKİLERİ

Kayıt dışı ekonominin genel ekonomi ve bireyler üzerindeki etkileri şu şekilde özetlenebilir:

a— insanların kayıt dışı ekonomiye yönelmelerindeki en önemli neden, daha önce de belirtildiği gibi kuşkusuz vergi ve benzeri mali yükümlülüklerden kurtulmaktır. Diğer nedenler ikincil (tali) nedenlerdir. Kayıt dışına çıkarılan ekonomik faaliyetleri kural olarak vergilendirmek mümkün değildir. Devletin harcamaları için gerekli vergilerin toplanamaması; bütçe açıklarına, bütçe açıkları da **enflasyona neden olmaktadır. Ülkemizde** yaşanan yüksek seviyedeki enflasyonun en büyük nedeninin aşırı

ölçülere varan bütçe açıkları olduğu bilinmektedir.

b Kayıt dışı ekonomi, işletmeler arasında **haksız rekabete yol açmaktadır**. Haksız rekabet daha çok işletmenin kayıt dışına çıkması ile sonuçlanmakta ve ülkemizde olduğu gibi hemen hemen her işletme kayıt dışı ekonomiden payını almaktadır.

c Kayıt dışı ekonomi kayıtlı ekonomideki **sahte fatura kullanımını artırmakta, ticari ahlaki bozmaktadır**. Maalesef alınan onca tedbire rağmen, ülkemizde binlerce kişi sahte fatura ticaretinden geçimini sağlamaktadır. Adeta yeni bir sektör haline gelen sahte faturacılık faaliyetinden elde edilen gelir, her türlü gelirin vergiye tabi olduğu gerekçesiyle, Danıştay tarafından "**ticari kazanç**" kabul edilmekte ve komisyon bedeli ise sahte fatura üzerinde yazılı tutarın %2'si olarak tescil edilmektedir. Bu durum ve vergi incelemelerinde karşılaşılan binlerce olay konunun önemini ve ciddiyetini çarpıcı bir şekilde göstermektedir. Bu tür bir işlemin vergi kapsamında düşünülmesi olayın ne denli ciddi olduğunun göstergesidir. Devlet bir nevi gasp edilen kamuya ait paranın tamamına değil de ilgili şahıs öderse bir kısmına el koyma gücünü gösterebilmektedir. Sahte fatura ticaretinden elde edilen gelirin nitelik olarak soygundan veya kalpazanlıktan farkı yoktur. Gerçek anlamda ticaretten söz edebilmek için bir mal veya hizmetin üretilmesi gerekir. Sahte fatura düzenlemeyi bir hizmet olarak nitelendirmek mümkün değildir. Eğer devletin bu tür faaliyetleri işleyenleri cezalandırması isteniliyorsa bu tür faaliyetlerden elde edilen gelirlerin tamamına el konmalıdır.

d Kayıt dışı ekonominin büyüklüğü devletin bütün plan ve programlarını altüst etmekte, temel ekonomik göstergeler ve büyüklüklerin hesaplanmasından, kalkınma plan ve programlarının yapılması ve uygulanması; ithalat, ihracat, yatırım, para ve maliye gibi **makro ekonomik politikaların tespitinde hatalı kararlar alınmasına** kadar pekçok yönetsel hatalara düşülmesine neden olmaktadır.

e Kayıt dışı ekonomi gelir **dağılımını bozmaktadır**. Kayıt dışı ekonominin kişisel refahı artırdığı bir gerçek olmakla birlikte toplumsal refahı artırıp artırmadığı tartışmalıdır. Ülkemizde kayıt dışı ekonominin aşırı büyümesi nedeni ile; kayıt dışı ekonomi, kayıtlı ekonomiye kaynak sağlamakta, istihdam yaratmakta, ekonominin büyümesine belli ölçüde katkıda bulunmaktadır. Olumlu sayılabilecek bu özelliklerinin yanında, Devlet bütçesine direkt katkı sağlamadığı için gelir dağılımını bozmakta; başka bir ifade ile vergi verenler fakirleşirken bu kesimde faaliyet gösterenler haksız zenginleşmektedirler. Çünkü bu insanlar vergi ödeyen insanlardan toplanan paralarla yapılan kamusal mal ve hizmetlerden karşılıksız veya yeterince karşılık ödemediği yararlanmış olmaktadır.

f Toplumun moral değerleri bozulmakta, yasal olmayan yöntemlerle haksız ve kolay yoldan para kazanma genel kabul görmektedir.

g Halkın Devlete ve **rejime güveni sarsılmakta, demokrasi dışı çareler aranmaktadır**. Demokratik sistemin tam olarak kurulup işletilemediği ülkelerde kayıt dışı ekonomik faaliyet ve işlemlerin daha fazla olduğu görülmektedir. Demokratik toplumlarda halkın toplumsal bilinci her türlü kural dışılığı engellemektedir.

E SONUÇ

Sonuç olarak, vergilendirmenin temel prensiplerine uygun bir vergi sistemi kurulmadan kayıt dışı ekonominin azaltılması veya önlenmesi mümkün değildir, iyi işleyen bir vergi sisteminin özünde, devletin vatandaşına insanca yaşama hakkı tanınması, sosyal güvenliğini sağlayıcı hukuki düzenlemeleri eksiksiz sağlaması ve mükellefine güven duyması yatar. Bu nedenle, öncelikle, vergi sistemimizdeki vergilendirmenin temel ilkelerine ve kurallarına uymayan hüküm ve uygulamalar ayıklanmalı, ayrıca, yukarıda değinmeye çalıştığımız **vergi mevzuatı dışındaki hukuki ve idari düzenlemeler yapılmalıdır**.

[\(1\)](#) Sakıp ŞEKER, **Türkiye'de Ücretliler Üzerindeki Vergi Yüğü**, Haziran1994, s. 104
(Türk Harbİş Sendikası yayını)

[\(2\)](#) ŞEKER, a.g.e. ,s.112

